

M.Ə.BAXIŞOV

Dos. Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: TarixVəOnunProblemləri@gmail.com

İRLANDİYA VƏ DANİMARKANIN AVROPA İNTEQRASIYASINDA İŞTİRAKI

Açar sözlər: Şimali Avropa, integrasiya, Avropa İttifaqı, Qərb ittifaqı

Ключевые слова: Северная Европа, интеграция, Европейский Союз, Западный Союз

Key words: North Europe, integration, European Union, East Union

1973-cü ilədək İrlandiyanın Avropa İttifaqına daxil olmaması bir sıra ciddi amillərlə bağlı idi. Yəni İrlandiya AİB-ə yaranandan 16 il sonra daxil olmuşdu. İrlandiyanın İngiltərədən iqtisadi asılılığı böyük idi. İngiltərə AİB-ə daxil olmadığına görə İrlandiyanın onun yolu ilə getməkdən özgə seçimi yox idi. İngiltərə, AİB-ə daxil olmaq üçün ərizə ilə müraciət edən kimi İrlandiya onun hərəkətlərini təkrar etmişdi.

İrlandiyanın Avropa integrasiyasına gec qoşulmasının ikinci səbəbi onun Avropa siyasətində özünəməxsus formada iştirakı ilə bağlı idi. ABŞ-ın və İngiltərənin bütün təzyiqlərinə baxmayaraq, İrlandiya İkinci dünya müharibəsi dövründə bitərəfliyini qoruyub saxlamışdı. NATO yaradılan vaxt İrlandiya həmin təşkilata daxil olmadı. Çünki İngiltərə-İrlandiya münasibətlərində dərin siyasi ziddiyyətlər mövcud idi. Müstəqilliyin elan edilməsindən sonra ölkənin parçalanması irland xalqı üçün ciddi problemə çevrilmişdi. Ona görə İrlandiyada meydana çıxan ölkənin birləşməsi uğrunda hərəkət qabarıq şəkildə İngiltərəyə qarşı yönəlmişdi (1, s.279).

İrlandiyanın aparıcı siyasi partiyaları AİB-in yaradılmasını rəğbətlə qarşılamışdı və iqtisadi və siyasi amillər imkan verən kimi təşkilata daxil olmağa tərəfdar idi. Onlar hesab edirdilər ki, AİB-də iştirak İrlandiyanın bir-birilə qarşılıqlı asılı olan iki mühüm vəzifəni həll etməsinə şərait yaradacaq: iqtisadi geriliyi aradan qaldırmaq və İngiltərədən iqtisadi asılılığın zəifləməsi. 1972-ci ildə keçirilən referendumda ölkə əhalisinin 71 %-i iştirak etmiş, iştirakçıların 83 %-i İrlandiyanın AİB-ə daxil olmasına tərəfdar çıxmışdı.

Avropa integrasiyasında iştirakın İrlandiya üçün böyük faydası oldu. 1973-1997-ci illərdə İrlandiya Avropa İttifaqından 21 milyard funt-sterlinq məbləğində yardım almışdı. 1989-1999-cu illərdə məcmu ictimai məhsulun 2,5% Aİ-nin fondlarından alınan vəsaitin payına düşürdü. Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiyməti yüksək idi. 1996-cı ildə İrlandiyada məcmu ictimai məhsulun həcmi 4,5 % artmışdı. İrlandiya Aİ-nin büdcəsindən Şimali İrlandiya ilə qonşu olan rayonların inkişafına sərf etmək məqsədilə 400 milyon funt sterlinq vəsait almışdı. İrlandiya öz məhsullarını Aİ-nin üzvü olan ölkələrə satmaq imkanı qazanmışdı. 1973-cü ildə İrlandiyanın iqtisadi inkişafının səviyyəsi Aİ-də orta səviyyənin 58 %-nə, 1998-ci ildə isə 90 %-nə bərabər idi.

İrlandiya Avropa integrasiyasının inkişafına və integrasiya təşkilatlarının möhkəmlənməsinə tərəfdar olan dövlətlərdən biri idi. Benelyuks ölkələri kimi İrlandiya da «birliklər metodu»nun dərinləşməsinə və onun yeni fəaliyyət sahələrinə yayılmasına tərəfdar idi. İrlandiya hökumətlərarası yanaşmanın fəallaşmasına yönəlmiş cəhdlərə şübhə ilə yanaşır və təşkilatın böyük dövlətlərin direktoratına çevrilməsini istəmirdi. Ona görə İrlandiya bir sıra dövlətlər tərəfindən irəli sürülmüş «iki səviyyə» və «müxtəlif sürətlər» kimi layihələri qəbul

etmirdi. İrlandiya Avropa İttifaqının şərqə doğru genişlənməsinə tərəfdar çıxsa da, Aİ-nin azad ticarət zonasına çevrilməsinin qəti əleyhinə idi.

İrlandiya valyuta inteqrasiyasının fəal tərəfdarı idi (2, s.36) Aİ İrlandiyanın iqtisadi müstəqilliyinin möhkəmlənməsində böyük rol oynamışdı. 1979-cu ildə İrlandiya Avropanın valyuta sistemine qoşulmuşdu. Bu yolla İrlandiya 150 il ərzində bağlı olduğu İngiltərə valyutasından ayrılmağa cəhd göstərmişdi. Aİ çərçivəsində iqtisadi və Valyuta ittifaqının yaradılması zamanı İrlandiya İngiltərənin mövqeyindən asılı olmayaraq həmin ittifaqa qoşulmaq qərarına gəldi. İrlandiya həm də Aİ çərçivəsində iqtisadi və Valyuta ittifaqını yaradan dövlətlərdən biri oldu, İngiltərə isə həmin ittifaqdan kənar qaldı.

Siyasi əməkdaşlıq, xüsusilə, təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq İrlandiya üçün çətin məsələlərdən biri idi. İrlandiya konstitusiyasına görə xarici siyasət sahəsində hökumətin hüquqlarının məhdudlaşdırılması qadağan idi. İrlandiya bitərəfli və hərbi-siyasi bloklarda iştirak etməmək siyasətindən imtina etmək fikrində deyildi. İrlandiya xalqı bu məsələyə də İngiltərədən asılılığa son qoyulması mövqeyindən yanaşırdı.

1972-ci il referendumundan başlayaraq siyasi əməkdaşlıqda iştirak məsələsi böyük çətinliklərlə müşayiət olunurdu. Maastrixt müqaviləsinin təsdiq edilməsinin məqsədəuyğunluğunu əsaslandıraraq İrlandiya hökuməti iddia edirdi ki, ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasəti hökumətlərarası əsasda qurulur və müqavilədə birbaşa deyilir ki, bu sənəd bir sıra təşkilat üzvlərinin təhlükəsizlik və müdafiə siyasətinin xüsusi xarakterini istisna etmir. İrlandiyanın əhalisi və siyasi partiyaları hökumətin mövqeyini müdafiə edirdi.

İrlandiyanın siyasi əməkdaşlıq məsələsində mövqeyində müəyyən dəyişiklik müşahidə edilirdi. İrlandiyaya Qərbi Avropa ittifaqında müşahidəçi statusu verilmişdi və İrlandiya müntəzəm şəkildə QAI-nin rəhbər orqanlarının iclaslarında iştirak edirdi (3,67). İrlandiya Bosniyada müharibədən sonra həyata keçirilən sülh quruculuğu prosesində iştirak etmişdi. İrlandiya Aİ-nin ümumi xarici siyasət həyata keçirməsinə və təşkilatın ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasəti üzrə xüsusi nümayəndəsi vəzifəsinin təsis olunmasına tərəfdar çıxmışdı.

İngiltərə öz sərhədlərinə nəzarəti saxlamışdı. Bu amili, coğrafi və siyasi mövqeyini nəzərə alan İrlandiya Şengen sazişlərinə qoşulmamışdı. Amsterdam müqaviləsinə əlavə kimi imzalanmış iki protokolda İrlandiya və İngiltərənin insanların sərbəst yerdəyişməsi sahəsində xüsusi vəziyyəti öz əksini tapmışdı.

İrlandiya ilə eyni vaxtda Avropa İqtisadi Birliyinə daxil olan dövlətlərdən biri Danimarka idi. Təşkilatın digər üzvləri üçün Danimarka «məcburi tərəfdaş» idi. Bu ilk növbədə onun Avropada ziddiyyətli mövqeyi ilə bağlı idi.

Danimarka, Benilyuks ölkələri kimi, Fransa ilə Almaniya arasında ənənəvi hərbi qarşıdurmadan əziyyət çəkən kiçik dövlətlərdən biri idi. XIX əsrin sonundan XX əsrin ortalarına qədər Almaniya Danimarkanın müstəqilliyi və təhlükəsizliyi üçün daimi qorxu mənbəyi olmuşdu. Bu amil Danimarkanın Avropa İttifaqına qoşulmasında mühüm rol oynamışdı. Danimarka həm də Almaniya ilə ticarətin inkişafında maraqlı idi. Deməli, Danimarka Avropa inteqrasiyasına qoşulmaqda həm də iqtisadi cəhətdən maraqlı idi (4, s. 319).

Benilyuks ölkələrindən fərqli olaraq Danimarka özünəməxsusluğu və Avropadan kənara çıxan mənafevləri ilə səciyyəvi idi. Danimarka tarixi, milli, mədəni və siyasi cəhətdən Skandinaviyanın tərkib hissəsi idi. 50-ci illərin əvvəlində Danimarka digər Avropa ölkələri ilə Şimal gömrük İttifaqının və Şimal müdafiə ittifaqının yaradılması haqqında danışıqlar aparırdı. 1952-ci ildə Danimarka hökumətlərarası təşkilat olan Şimal şurasına daxil olmuşdu. Yəni, xarici siyaəstdə şimal istiqaməti Danimarka üçün cənubdan az əhəmiyyətli deyildi.

Təhlükəsizlik sahəsində Danimarka həmişə NATO-ya etibar etmiş, NATO-nun təminatını öz milli mənafehləri üçün kifayət hesab etmişdi. Danimarkanın əsas iqtisadi tərəfdaşı İngiltərə idi.

Ona görə 50-60-cı illərdə İngiltərə və Danimarkanın Avropa inteqrasiyasına münasibəti eyni idi. Danimarka Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində azad ticarət zonasının yaradılmasının fəal tərəfdarı idi. Danimarka Avropa Azad Ticarət Birliyini yaradan ölkələrdən biri idi. 1961-ci ildə İngiltərə ilə eyni vaxtda Danimarka da AİB-ə daxil olmaq üçün rəsmi şəkildə müraciət etmişdi.

Danimarka vahid Avropa daxili bazarından kənar qalmaq istəmirdi. Danimarka vahid daxili bazar, ətraf mühitin mühafizəsi, dayanıqlı inkişaf, sosial siyasət və məşğulluq, demokratiya kimi sahələrdə inteqrasiyanın ardıcıl tərəfdarı idi. Bu sahələrlə bağlı Danimarka əhəmiyyətli təşəbbüslərlə çıxış edir və onların Aİ-nin rəhbər orqanları tərəfindən qəbul edilməsinə çalışırdı. İnteqrasiyanın digər məsələlərində Danimarkanın mövqeyi passiv idi. Danimarka ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində milli standartların Aİ-yə nisbətən yüksək olduğu ölkələrdə saxlanılmasını təklif etmişdi.

Danimarka Avropa İttifaqının yaradılması üçün fəallıq göstərən dövlətlərin sırasında deyildi. Çünki, Maastrixt müqaviləsi tərəfindən qarşıya qoyulan vəzifələrin bir qismini Danimarka milli mənafehlərinə zidd hesab edirdi. Danimarka sosial siyasət və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Aİ-nin səlahiyyətlərinin artırılmasına tərəfdar idi.

Danimarka hökuməti əvvəlcə iqtisadi və Valyuta ittifaqının yaradılması ideyasını müdafiə etmişdi, çünki ona vahid daxili bazarın formalaşmasını başa çatdıran və inflyasiyanın qarşısını alan element kimi baxırdı. Danimarka Avropa Mərkəzi Bankının yaradılmasına tərəfdar idi, çünki, ona Avropa Valyuta sistemində Bundesbanka müqavimət göstərəcək əsas qüvvə kimi baxırdı. Fransa kimi Danimarka da hesab edirdi ki, iqtisadi və Valyuta ittifaqı məşğulluğu və sabit inkişafını təmin edəcək.

Danimarka hökuməti milli valyutadan imtinanın ölkə əhalisi tərəfindən qəbul edilməyəcəyini nəzərə aldı. Danimarkanın iqtisadiyyatı vahid Avropa valyutasına keçməyə tam hazır olsa da, hökumət milli suverenliyin pozulması ilə razılaşmadı. Maastrixt müqaviləsinin müzakirəsi zamanı imzalanmış protokola görə Danimarka vahid valyutaya qoşulmaya bilərdi. Bu məsələ ilə bağlı 1992-ci ilin iyulunda keçirilmiş referendumun nəticələrinə əsasən Danimarka avrozonadan kənar qaldı. Referendumda əhalinin 50,7%-i vahid Avropa valyutasına qoşulmağın əleyhinə səs verdi (5, s. 116).

Referendumun mənfə nəticesi təkcə vahid valyuta ilə bağlı deyildi. Ölkə əhalisi Maastrixt müqaviləsinə demokratik dəyərlərin itirilməsi imkanı kimi baxırdı. Əhali hesab edirdi ki, Avropa parlamenti həmin imkanı bərpa etməyəcək. Danimarka əhalisi hesab edirdi ki, siyasi ittifaqın yaradılması lazım deyil və onun vahid daxili bazarla heç bir əlaqəsi yoxdur. Əhali ətraf mühitin mühafizəsi və sosial siyasət sahəsində Maastrixt müqaviləsinin şərtlərindən narazı idi. Danimarka hesab edirdi ki, müqavilə nəzarətsiz mühacirət üçün şərait yaradıb. Ölkə gəncləri hesab edirdi ki, vahid təhlükəsizlik siyasəti nəticəsində yaradılan Avropa ordusuna almanlar başçılıq edəcək.

Danimarka Maastrixt müqaviləsinə görə siyasi əməkdaşlıq formasının dəyişdirilməsinə, Avropa İttifaqına təhlükəsizlik sahəsində səlahiyyət verilməsinə qarşı çıxış etmişdi. Danimarka NATO-nu Qərbi Avropanın təhlükəsizliyinin yeganə və güclü təminatçısı hesab edirdi. Danimarka Qərbi Avropa İttifaqının üzvü deyildi və həmin təşkilatla Avropa İttifaqı arasında əlaqələrin genişlənməsinin əleyhinə idi. Lakin sonra Danimarka mövqeyini dəyişdi. Ona QAI-də müşahidəçi statusu verildi və Danimarka daha QAT ilə Avropa İttifaqı arasında

əməkdaşlığın əleyhinə çıxmadı. Danimarkanın silahlı qüvvələri Yuqoslaviyada sülhyaratma əməliyyatlarında iştirak etmişdi.

Danimarka müntəzəm şəkildə qeyd edir ki, integrasiyanın ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasətindən ibarət olan ikinci dayağına münasibətdə hökumətlərarası yanaşma mövqeyinə əməl etmək zəruridir (6, s. 284) Danimarka Aİ-nin birgə aksiyalarında iştirak etməyən dövlətlərin hüquqlarına təminat verilməsinə tərəfdar idi. Danimarka həmin məsələdə Avropa İttifaqı Şurasının səlahiyyətlərinin saxlanılmasını tələb edir.

Hüquqi integrasiya məsələsində Danimarka hökumətlərarası əməkdaşlıq tərəfdarı kimi çıxış edir. Danimarka hökuməti hesab edirdi ki, Avropa İttifaqında vətəndaşlıq institutunun təsis edilməsi milli suverenliyi zəiflədir. Danimarkanın təzyiqi ilə Amsterdam müqaviləsində vətəndaşlıq anlayışı dəqiqləşdirildi. Müqavilədə deyilirdi ki, Avropa İttifaqının vətəndaşlığı onları əlavə hüquq və müdafiə ilə təmin etsə də milli vətəndaşlığı əvəz etmir. Danimarka milli parlamentlərin integrasiya proseslərinə nəzarət etməsi təklifi ilə diqqəti cəlb edir. Danimarka Ali məhkəməsi hesab edir ki, Avropa hüquqi və Danimarka konstitusiyası arasında uyğunsuzluq yaranan vaxt həlledici sözü Danimarka məhkəməsi deməlidir. Təbii ki, İrlandiya və Danimarkanın Avropa integrasiyasında iştirakı özünəməxsus xarakter daşıyır, bu ölkələrin Aİ-nin rəhbər orqanları ilə münasibətlərinə təsir göstərir. Eyni zamanda, həm beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələr, qloballaşmanın dərinləşməsi, integrasiyanın nailiyyətləri həmin dövlətlərin mövqeyinə təsir edir və onların Avropadakı integrasiya proseslərində iştirakını zəruri edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Шельятенков В.Г. Европейская интеграция. М., 2003. - 400 с.
2. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / под. ред. Борко Ю.А. М., 2001.- 472 с.
3. Шенин К. Западноевропейская интеграция. М., 1998. - 338 с.
4. Богатуров А.Д. История международных отношений 1945-2008. М., 2010. - 520 с.
5. Европейский Союз: Справочник / под ред. О.В.Буториной. М., 2003. - 288 с.
6. Вахышов М.Ə. Beynəlxalq münasibətlər tarixi (1918-2003). Bakı, 2007. - 408 s.

М.А.БАХЫШОВ

доц. Бакинский Государственный Университет

Участие Ирландии и Дании в Европейской интеграции

В статье рассказывается о причинах вступления Ирландии и Дании в Европейский Союз. Анализируются особенности участия этих стран в интеграционных процессах. Обосновывается взаимозначение участие этих стран в интеграции для их самих и Европейского Союза.

M.A.BAXISHOV**Dos. Baku State University****Ireland and Denmark participation in European Union**

In present article there is given describes reasons of joining into of Ireland and Denmark EU. Given analyzed of importance participation by these countries in integration process. There is grounded a mutual participation these countries in the integration process for them and European Union.

Rəyçilər: prof. R.C.Süleymanov, prof. M.B.Fətəliyev

BDU-nun Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi kafedrasının 13 fevral 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 05)